

EDITH PIJPERS-STREEFKERK

Docent en coach bij het Marnix Onderwijscentrum en de schoolleidersopleidingen van Penta Nova, e.pijpers@hsmarnix.nl

Drie perspectieven op kansen(on)gelijkheid lopen samen op met het verhaal van Sharon Fikki. Sharon heeft als leerling zelf ervaren wat kansenongelijkheid met je doet. Als schoolleider werkt zij nu aan gelijke kansen en een inclusieve cultuur en structuur. Recent en grootschalig Nederlands onderzoek laat zien dat werken aan gelijke kansen cruciaal is voor een meer rechtvaardige toekomst voor alle leerlingen én voor een weerbare samenleving.

RECHTVAARDIGHEID, DOELMATIGHEID EN FOCUS OP SAMENLEVEN

DRIE PERSPECTIEVEN OP KANSENGELIJKHEID

Schoolleider Sharon is een zogeheten stapelaar. Ze is op wilskracht gekomen waar ze is, zonder (veel) steun en vertrouwen van leraren en docenten. Een beetje bitter klinkt Sharon wel als ze over haar eigen schoolperiode spreekt. Maar zoals het spreekwoord zegt: wrijving geeft ook glans. Sharon weet hoe onrechtvaardig het voelt als jouw talenten niet worden

dit artikel vertelt ze haar verhaal en laat ik zien hoe lage verwachtingen in het onderwijs samenhangen met individuele onrechtvaardigheid, economische ondoelmatigheid en de bedreiging van sociale cohesie in de samenleving. Dit zijn de drie perspectieven die worden belicht terwijl het verhaal van schoolleider Sharon zich ontvouwt. Twee omvangrijke, recente Nederlandse

ik het zou redden. Met opmerkingen als “Zou je dat nou wel doen?” of “Ik denk dat dit te hoog gegrepen is voor jou,” probeerden ze me te ontmoedigen. Deze woorden gaven me een deuk, maar ze maakten me ook sterker.’

Gevangenis van lage verwachtingen

Sharon wordt, zoals veel kinderen, geconfronteerd met lage verwachtingen. Bij Sharon gebeurt dat expliciet. Echter, veel vaker worden de lage verwachtingen niet expliciet uitgesproken en zijn leraren zich zelfs niet bewust van hun lage verwachtingen en de fnuikende werking. De gevolgen zijn groot. Wanneer kinderen al op jonge leeftijd worden geconfronteerd met dergelijke verwachtingen, zal dit hun zelfvertrouwen en motivatie aantasten en daarmee hun prestaties verminderen. En zo ontstaat een *selffulfilling prophecy*, ook wel ‘de gevangenis van de lage verwachtingen’ genoemd, waarin zowel leerlingen als leraren gevangen zitten (Pijpers-Streefkerk, 2023).

STERKE WILSKRACHT

Sharon leert te presteren zonder dat ze het vertrouwen van haar leraren ervaart. Dat is een enorme opgave. Later als leraar en daarna als schoolleider is ze zich bewust van de beknottende werking van lage verwachtingen. Sharon: ‘Ik koos voor het onderwijs omdat ik weet hoe belangrijk het is dat er leraren zijn die net dat beetje extra geven aan kinderen,

‘IK DENK DAT DIT TE HOOG GEGREPEN IS VOOR JOU’

herkend. Op haar school Driestromenland in Lelystad wil ze zoveel mogelijk voorkomen dat leerlingen onder hun niveau presteren vanwege de lage verwachtingen van hun leerkrachten. Sharon weet als geen ander: inzetten op gelijke kansen betekent inzetten op een ongelijke behandeling. Dat betekent, gefocust zoeken naar talenten van leerlingen en naar kansen om het onderwijs te laten aansluiten bij hun potentie.

Ik leer Sharon kennen als zij de opleiding tot vakbekwaam schoolleider volgt. Ze is een prille schoolleider, oogt bescheiden maar ook zelfbewust. Sharon inspireert mij. Door haar verhaal, haar geschiedenis. En vooral door de drijfveren die haar leiderschap kleuren. In

onderzoeken laten zien hoe belangrijk het is dat het onderwijs investeert in het benutten van het volledige potentieel in de samenleving.

Ethisch perspectief: onrechtvaardigheid

Sharon zegt over haar schoolperiode: ‘Op de basis- en de middelbare school was ik onzeker en had ik moeite met leren. Van m’n leraren kreeg ik weinig hulp of vertrouwen. Pas toen ik na de middelbare school op het roc in niveau 2 begon, beseftte ik dat dit niet de juiste plek voor mij was; ik wilde zo snel mogelijk verder komen, want ik wilde naar de pabo. En ook tijdens de heel lange weg van niveau 2 naar de pabo, waren er mensen die niet geloofden dat

dat ze steun bieden en vertrouwen. Ik wilde het juist anders aanpakken, echt naar de kinderen kijken en luisteren naar wat zij nodig hebben.’ Dit is haar missie, haar motor. Haar sterke wilskracht is de brandstof.

En het lukt! Sharon wordt leerkracht en wordt benoemd op basisschool Driestromenland. De school ligt in de Waterwijk in Lelystad Oost, door het ministerie van Binnenlandse zaken erkend als één van de kwetsbare gebieden in Nederland. Eén van de schoolleiders in de stichting ziet hoe Sharon hier op haar plek is en stimuleert haar om schoolleider te worden én om een Masteropleiding te gaan doen. Sharon ervaart, eigenlijk voor het eerst in haar leven dat ze er toe doet en hoe het is om vertrouwen en erkenning te krijgen. Ze ervaart, om met onderzoekers Deci en Ryan (2018) te spreken, de krachtige werking van het tegemoetkomen aan de drie basisbehoeften voor een gemotiveerde leerhouding: de behoefte aan relatie, competentie en autonomie. Iets wat zij als leerling zo zelden heeft ervaren. Sharon ontdekt steeds meer wat ze waard is: ‘Mijn zelfvertrouwen ging groeien en ik genoot van de masteropleiding. De theorie en het uitbreiden van m’n kennis gaf me zo veel voldoening.’

Tijdens haar masteropleiding kan het thema kansengelijkheid niet buiten beschouwing blijven. Om de strijd aan te gaan met de onrechtvaardigheid als gevolg van de vaak onbewuste vooroordelen, ontwikkelt Sharon samen met medestudenten het ‘Bijzonder oneerlijk spel.’ (De Vries et al., 2020). Sharon: ‘We wilden een spel ontwikkelen dat onderwijsprofessionals werkelijk laat ervaren wat onrechtvaardigheid door kansengelijkheid met je doet. Tijdens onze eigen schoolloopbaan of door ons werk hadden we dat zelf ook op één of andere manier ervaren. Bovendien merken we dat het onderwerp steeds prominenter op de agenda in Nederland kwam te staan. Het spel is te zien als een simulatie. Als speler kruip je in de huid van een leerling die start op de basisschool. Alle fictieve leerlingen in het spel hebben een IQ van rond de 110, allemaal hebben ze een andere sociaal economische status en zijn er verschillen in cultureel,

Sharon Fikkie

sociaal en psychologisch kapitaal.’ Het spel laat zien dat naar school gaan meer betekent dan alleen les krijgen. Een kind doet tijdens de schoolloopbaan heel veel ervaringen op, die gepaard gaan met keuzes van leraren en consequenties voor leerlingen. Al deze positieve en negatieve ervaringen bepalen mede hoe het potentieel van een kind wordt benut. Leerlingen die, net als Sharon, gevangen zitten in de gevangenis van de lage verwachtingen haken af of presteren onder hun potentieel. Wie doorzet op wilskracht is genoodzaakt om via het stapelen van opleidingen hogerop te komen.

Economisch perspectief: doelmatigheid

Sharon heeft tegen de klippen op door-

gezet. Haar lange weg heeft haar en de samenleving veel gekost. Want ja, stapelen kan een waardevolle route zijn, maar het kost meer tijd, geld en inspanning. En daarmee krijgt het ethische aspect van de individuele onrechtvaardigheid gezelschap van het economische aspect ‘doelmatigheid’. Pieter Hasekamp, directeur van het Centraal Planbureau (CPB) stelt dat wanneer een kind zijn volle potentieel kan realiseren, niet alleen dat individu, maar ook de samenleving als geheel profiteert (2024). Het CPB heeft recent een aantal onderzoeken gedaan naar ongelijkheid in Nederland (o.a. Schulenberg et al., 2024). Naar aanleiding daarvan schrijft Hasekamp in een essay in het Financieel Dagblad (28 december 2024): ‘Op 2-jarige leeftijd ►

Sharon's presentatie van Q110, 'een bijzonder oneerlijk spel'

bestaat er al een duidelijk verschil in ontwikkelingsniveau tussen kinderen van arme en die van rijke ouders, dat maar deels te verklaren is uit genetische factoren. En in de verdere schoolloop-

baan leiden alle steuntjes in de rug tot een opeenstapeling van ongelijke kansen.' ... 'Ongelijke kansen zijn pijnlijk zichtbaar bij het schooladvies in groep 8, dat voor kinderen van ouders met een

lager inkomen lager uitvalt bij dezelfde eindtoetscore. In hun verdere studieloopbaan ondervinden kinderen van ouders met een lager inkomen minder financiële steun van hun omgeving, waardoor ze eindigen met een hogere studieschuld. Ze hebben bij hun stages en de stap naar een eerste baan minder profijt van het netwerk van hun ouders en ze ontvangen zelfs lagere stagevergoedingen, blijkt uit recent CPB onderzoek.'

De onderzoeken van het CPB tonen aan dat in Nederland sprake is van een structurele onderbenutting van talent. Wanneer getalenteerde leerlingen worden ontmoedigd of niet de kans krijgen om hun potentieel volledig te benutten, verliest de arbeidsmarkt waardevolle krachten die innovaties kunnen stimuleren en bijdragen aan economische groei.

Sociale cohesie: perspectief van de samenleving

Als beperkte onderwijskansen uiteindelijk ongelijkheid en armoede versterken, brengt dit een risico met zich mee voor de sociale cohesie in de samenleving. Daarmee wordt een derde perspectief zichtbaar: de samenhang tussen kansen-ongelijkheid en inclusie in het onderwijs en sociale cohesie in de samenleving. En opnieuw is er recent onderzoek dat veelzeggend is. Ditmaal van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) (Woittiez et al., 2024a). Het SCP publiceerde in december 2024 een onderzoek naar de samenhang tussen sociale cohesie en diversiteit: 'Samenleven in de toekomst'. In het rapport wordt sociale cohesie beschreven als de mate waarin (groepen) mensen zich met elkaar en met allerlei instituties verbonden voelen en dat ook in hun gedrag laten zien. Uit de samenvatting en conclusie van het rapport (Woittiez et al., 2024b, p. 5): 'Sociale cohesie is van belang voor een goed functionerende samenleving. Als mensen zich betrokken voelen, onderling verbonden zijn en kansen hebben om actief deel te nemen aan de samenleving, bevordert dat ook het gezamenlijk bereiken van doelen. Sociale cohesie is niet alleen cruciaal voor het behoud van een verzorgingsstaat, maar ook voor het creëren van productieve en veilige leef-, werk- en leeromgevingen, en voor het

TOP 6 VOOR MEER BEWUSTWORDING

Bewustwording geeft kansen voor inclusie en kansengelijkheid.

- Kijk kritisch naar je didactisch handelen. Probeer 'om te denken' door niet vanuit tekorten maar vanuit individuele talenten te kijken. Leg eigenaarschap bij de leerlingen door het genereren van betrokkenheid, het creëren van doelbewustzijn en het vergroten van hun gevoel van eigenwaarde.
- Zorg er voor dat leerlingen voelen dat ze ertoe doen en dat er in hen wordt geloofd. Toon je vertrouwen in de potentie van leerlingen. Let daarbij op de woorden die je gebruikt, de verwachtingen die je uitspreekt.
- Spreek elkaar aan op de wijze waarop je praat over kinderen en gezinnen in de lerarenkamer.
- Wees je bewust van de beelden die je in stand houdt met termen als hoger en lager opgeleid, achterstandswijk etc.
- Bedenk welke boodschap je geeft aan ouders als het taalgebruik in informatie-verstrekking complex en voor hen niet betekenisvol is. Bedenk wat dat doet met hun eigen waarde en de ouderbetrokkenheid.
- Verplaats je in de thuissituatie van je leerlingen: is er een rustige plek om huiswerk te maken, is er structuur en stimulans?

En tot slot: Als je bij het lezen van het artikel denkt: dat weten we toch allemaal al. Kijk dan eens door de bril van het eerste perspectief naar je school. Check op de gevangenis van de lage verwachtingen en de in deze top 6 genoemde punten.

LITERATUUR

- Deci, E.L., & Ryan, R.M. (2018). *Self-Determination Theory, Basic Psychological Needs in Motivation, Development and Wellness*. The Guilford Press
- De Vries, S., Fikki, S., Manu, M., Snijders-Blok, D., & Stavenga, W. (2020). IQ110. *Een bijzonder oneerlijk spel*. [Bordspel]. Uitgave: 5Q games.
- Hasekamp, P. (2024). *Geluk is niet maakbaar, maar gelijke kansen helpen. Ongelijke kansen zijn daarbij gemiste kansen*. Het Financieele Dagblad, pp. 34-35.
- Pijpers-Streefkerk, E.B. (2023). *Voor een dubbeltje geboren, talenten ontdekken en ontwikkelen*. Basisschoolmanagement, 2023 (3), 22-25.
- Schulenberg, R., Van Essen, C., Hamelink, E., & Lejour, A. (2024). *Een steuntje in de rug: vermogensmobiliteit van ouder op kind*. Rapport Centraal Planbureau.
- Woittiez, I., Van Hulst, B., Putman, L., Ooms, I., & Sadiraj, K. (2024a). *Samenleven in de toekomst. Een verkenning naar sociale cohesie bij een veranderde bevolkingssamenstelling in 2050*. Rapport Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Woittiez, I., Van Hulst, B., Putman, L., Ooms, I., & Sadiraj, K. (2024b) *Samenvatting en conclusie. Samenleven in de toekomst. Een verkenning naar sociale cohesie bij een veranderde bevolkingssamenstelling in 2050*. Rapport Sociaal en Cultureel Planbureau.

aanpakken van maatschappelijke crises – of het nu gaat om oorlogen, pandemieën of het klimaat.’

Eén van de conclusies van het onderzoek is dat opleidingsverschillen meer en meer een bedreiging gaan vormen voor sociale cohesie. Opleiding blijkt meer bepalend dan leeftijd of migratieachtergrond te zijn voor het sociaal en institutioneel vertrouwen en sociale en politieke participatie, wat zich uit in bijvoor-

beeld in het onderling vertrouwen, of mensen gaan stemmen en of zij vrijwilligerswerk doen.

Bewustwording en structuren

Terug naar het verhaal van schoolleider en stapelaar Sharon Fikki. Op basisschool Driestromenland werkt Sharon nog steeds aan haar missie. Samen met haar team en bestuurder wil zij toewerken naar een zo inclusief mogelijke

school. Sharon ziet de verharding die optreedt in de samenleving ook doordringen in de wijk waar haar school staat. Ze wil bewust inzetten op gelijke kansen en inclusie om te bereiken dat leerlingen hun potentieel benutten én dat leerlingen van jongs af aan leren om verschillen te waarderen en elkaars perspectieven te respecteren. De eerste stap is gezet. De SBO-school van de stichting heeft haar deuren gesloten en basisschool Driestromenland heeft nu een SBO-arrangementgroep binnen haar muren. De bedoeling is dat in de nabije toekomst integratie en uitwisseling van onderwijs gaat plaatsvinden. Naast aandacht voor de structuren om inclusie en gelijke kansen te bevorderen, werkt Sharon aan bewustwording binnen het team. Het uitspreken en uitstralen van lage verwachtingen heeft immers een fnuikende werking en belet leerlingen hun volledige potentieel te benutten. Sharon: ‘Ik wil mijn teamleden bewustmaken van hun *mindset*. Ik maak mijn collega’s er attent op hoe zij praten over leerlingen en zeg bijvoorbeeld: ‘Alles wat je over een leerling zegt, moet je ook tegen een leerling kunnen zeggen’.

INVESTEREN IN DRIE STROMEN

Tot slot: op basisschool Driestromenland wordt letterlijk geïnvesteerd in drie stromen. Sharon wil medeschoolleiders oproepen om ook te investeren in deze drie stromen: bewustwording, meer gelijke kansen door ongelijke behandeling en een inclusieve cultuur en structuur. Dit is cruciaal voor een meer rechtvaardige toekomst voor alle leerlingen en voor een veerkrachtige en weerbare samenleving. De gevangenis van lage verwachtingen waarin leraren en leerlingen, veelal onbewust, gevangen zitten dient een plek op de agenda te krijgen binnen scholen en stichtingen. Bewustwording is een kwestie van mindset en dagelijkse oefening. Zie ook de top 6 bij dit artikel. Daarbij staat enerzijds de rechtvaardigheid van individuele kinderen centraal. De doorwerking daarvan is groot. Want, zoals een bekende uitspraak luidt: “Wie een kind redt, redt de wereld.” Daarnaast laten recente grootschalige Nederlandse onderzoeken, opnieuw en krachtig, de urgentie voor de samenleving als geheel zien. BSM

STAPELEN KOST MEER TIJD, GELD EN INSPANNING

Basisschool Driestromenland in Lelystad